

5 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ TEORIE DESISTENCE

Stejně, jako nenajdeme jednu, všemi akceptovanou definici desistence, neparuje mezi kriminology shoda ani na tom, z jakých důvodů či příčin k ukončení kriminální kariéry dochází. Odborná literatura nabízí řadu teoretických modelů, hledajících klíčové faktory v různých oblastech. Diskuse, které mezi sebou jejich autoři i příznivci vedou, bývají bouřlivé. Je tomu tak i pro to, že se v nich odráží jeden z nejvyhrocenějších sporů, jaké společenskovědní obory znají. Jde o otázku, zda je lidské chování primárně vedeno vlastní vůlí a rozhodováním jedince samotného, nebo zda jej určuje spíše prostředí, jehož vlivu je vystaven. Tyto dva, navzájem protichůdné a historicky ustálené směry uvažování, se přirozeně střetávají i u tématu desistence²⁹⁶. Jednotlivé teorie či koncepty můžeme do jisté míry situovat mezi oba pomyslné póly. Na jedné straně stojí představa, že pachatelé mají svůj osud plně ve vlastních rukách, a ukončení kriminální kariéry, stejně jako kterýkoliv jiný akt v jejich životě, je proto výsledkem jejich osobní aktivity. Na straně druhé bývají líčeni jako bytosti, vydané napospas vnějšímu světu. Situace a podmínky, v nichž se octnou a které je mohou dovést i k desistenci, nejsou schopni svým přičiněním nijak zvlášť ovlivnit²⁹⁷.

Málokterý autor ovšem zastává jednu z takto vyhraněných pozic. Poznatky z výzkumů, které se desistenci věnují, nabádají spíše k propojení obou přístupů. U většiny pachatelů lze totiž v průběhu celého procesu zaznamenat jak působení faktorů subjektivních či aktérských, tak faktorů vnějších²⁹⁸. Větší význam může tím pádem mít otázka, v jakém pořadí se tyto prvky objeví. Je na samém počátku vědomá touha či rozhodnutí změnit dosavadní způsob života? Nebo je prvotním impulzem spíše souhra příznivých okolností a podmínek v sociálním prostředí, které pachatele k ukončení kriminální kariéry přimějí?²⁹⁹ Hledání uspokojivé odpovědi je až překvapivě komplikované. Výzkumy totiž mohou klamat. Jak varuje Kazemianová³⁰⁰,

²⁹⁶ BERSANI, B. E., DOHERTY, E. E. Desistance from offending in the twenty-first century. *Annual Review of Criminology*. 2018, č. 1, s. 313.

²⁹⁷ FARRALL, S., BOWLING, B. Structuration, human development and desistance from crime. *The British Journal of Criminology*. 1999, roč. 39, č. 2, s. 261.

²⁹⁸ ROCQUE, M. *Desistance from crime. New advances in theory and research*. New York: Palgrave Macmillan, 2017, s. 98.

²⁹⁹ LeBEL, T. P., BURNETT, R., MARUNA, S., BUSHWAY, S. The 'chicken and egg' of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*. 2008, roč. 5, č. 2, s. 132.

³⁰⁰ KAZEMIAN, L. Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological, and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 2007, roč. 23, č. 1, s. 13.

významné události a objektivní změny ve vnějších podmínkách, mající silný desistenční potenciál, se v životě pachatelů neobjevují na principu náhody. Je naopak velmi pravděpodobné, že častěji je budeme pozorovat u jedinců, kteří jim jdou aktivně naproti, nebo se jejich pozitivnímu vlivu alespoň zarputile nebrání. Ve výsledku může tato skutečnost zkreslit závěry příslušných studií velmi markantním způsobem, neboť jev, který označíme jako příčinu desistence, bude ve skutečnosti pouze jejím korelátém. Část kriminologů proto považuje jakékoliv snahy oddělit subjektivní rovinu desistence od vlivu prostředí za v podstatě zbytečné. Jejich působení chápou jako provázané a navzájem podmíněné³⁰¹.

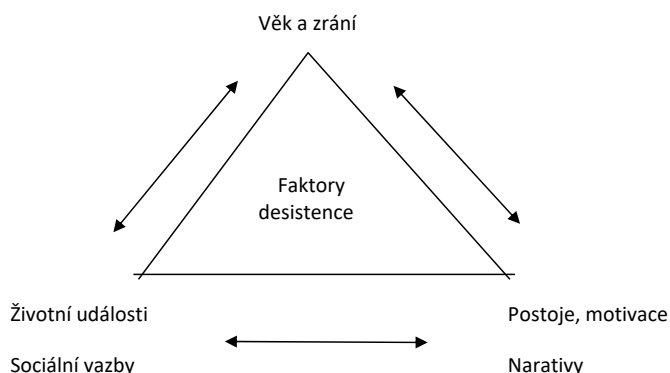
Obdobný přístup se nabízí i pro přehled teorií, které se příčinami desistence zabývají. Ačkoliv je každá z nich spojuje s jiným typem proměnných, nemá valného smyslu vnímat je jako vzájemně si konkurující nebo vylučující jedna druhou. Sotva mezi nimi najdeme jednu, jíž bychom přisoudili největší platnost či význam. Existující výzkumy dokládají, že proces ukončování kriminální kariéry nabývá mnoha podob. Nelze tudíž očekávat, že mechanismus, pomocí něhož se u jednotlivých pachatelů odehrává, vysvětlíme na základě jediného a univerzálního modelu. Počítat musíme spíše s variantou, že u různých osob uplatníme odlišné teoretické přístupy, a to mnohdy i v jejich kombinované podobě³⁰². Důkazem budiž i studie na vzorku českých pachatelů, kterou v této kapitole využijeme. Pro každou z teorií, zařazených do našeho přehledu, bylo v jeho rámci možné najít minimálně jeden, ale většinou hned několik ilustrativních příkladů. Stejně tak platilo, že většina účastníků svoje osobní zkušenosti popisovala způsobem, v němž bylo možné odhalit prvky odpovídající více teoriím současně.

I z tohoto důvodu se jako ideální východisko pro strukturu následujícího textu jeví model navržený McNeillem³⁰³. Zdůrazňuje, že ukončení kriminální kariéry se odehrává v pomyslném průsečíku tří skupin faktorů. Jde o věk a přirozené zrání, o životní změny spojené s vazbami na významné sociální instituce a také o aktérský přístup samotného pachatele a s ním související motivy, subjektivní postoje a narativy. Jak naznačuje Schéma 1, všechny tyto faktory jsou spolu propojené a ovlivňují se navzájem.

³⁰¹ BOTTOMS, A., SHAPLAND, J., COSTELLO, A., HOLMES, D., MUIR, G. Towards desistance: Theoretical underpinnings for an empirical study. *Howard Journal of Crime and Justice*. 2004, roč. 43, č. 4, s. 371.

³⁰² FARRALL, S., CALVERLEY, A. *Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Maidenhead: Open University Press, 2006.

³⁰³ McNEILL, F. Desistance-focused probation practice. In CHUI, W. H., NELLIS, M. *Moving probation forward. Evidence, arguments and practice*. Harlow: Pearson Longman, 2003, s. 157.

Schéma 1: Klíčové faktory desistencePřevzato z: Weawer a McNeill³⁰⁴

Z uvedeného mimo jiné vyplývá, že pořadí, v němž se budeme příslušnými jevy zabývat, rozhodně nesouvisí s významem kteréhokoliv z nich. Částečně ale platí, že se v něm odráží historický vývoj kriminologického bádání. Naznačen byl již v předcházejících kapitolách. Úvahy o zásadní roli věku se objevily v dílech autorů, kteří se jako první zabývali otázkami spojenými s populační křivkou kriminality. Téma významných životních událostí se do centra pozornosti dostalo v okamžiku, kdy se díky výzkumům kriminální kariéry začala rozvíjet vývojová kriminologie a kriminologie životní dráhy. Historicky nejmladší je pak zájem odborníků o subjektivní či aktérskou rovinu desistence. Podnítil ho až důraz kladený na kvalitativně pojaté studie, z nichž bylo možné odvodit, jak zásadní je individuální přístup a postoje samotného jedince, stejně jako způsob, jak vnímá a prožívá svoji každodenní realitu a sociální role s ní svázané.

5.1 Desistence jako produkt věku a přirozeného zrání či dospívání

O pevném poutu mezi desistencí a věkem není sporu. Ujišťuje nás o něm jak populační křivka kriminality, tak všechny dostupné modely kriminálních trajektorií. Je evidentní, že po dosažení určité věkové hranice pravděpodobnost ukončení kriminální kariéry nápadně vzrůstá. Nejčastěji k takové změně dochází v období mezi dvacátým a třicátým rokem života³⁰⁵. Výzkumy dokládají, že zhruba 85 % pachatelů,

³⁰⁴ WEAWER, B., McNEILL, F. *Giving up crime: Directions for policy*. Glasgow: Scottish Centre for Crime and Justice Research, 2007.

³⁰⁵ FARRINGTON, D. P. Introduction to integrated developmental and life-course theories of offending. In FARRINGTON, D. P. (ed.). *Integrated developmental and life course theories of offending*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2008, s. 5.

kteří se trestné činnosti dopouštěli opakovaně, zanechávají kriminálních aktivit do věku osmadvaceti let³⁰⁶. S mírnou nadsázkou bychom tudíž mohli prohlásit, že hledá-li společnost opravdu účinný nástroj na omezování recidivy, jeden se jeví jako ničím nepřekonatelný. Jsou jím zcela zjevně třicáté narozeniny³⁰⁷. Věk samotný je ostatně pro část kriminologů v podstatě jediným faktorem, který pro vysvětlení desistence potřebují. Patří mezi ně nám již dobře známí Gottfredson s Hirschim³⁰⁸. Ukončení kriminální kariéry popisují jako spontánní záležitost, k níž dojde i za předpokladu, že žádnému jinému pozitivnímu vlivu jedinec vystaven není. Nemusí se tedy objevit ani potřebné změny na úrovni jeho osobnosti, ani není nutné příznivé působení vnějšího prostředí. Ze všeho nejvíc jde o efekt přirozeného, a zároveň neúprosného stárnutí lidského organismu. Ukázalo se, že obdobně prostým způsobem popisují změnu svého chování také někteří z klientů v rámci naší studie. K tomu, aby přestali trestné činy páchat, potřebovali především zestárnout.

KLIENT

„Když jste mladej, tak jdete do toho naplno a myslíte si, že jste mistr světa amoleta. Ale když jste starší, tak prostě, já jsem si to uvědomil... To je věkem, jo. Že nemám jako potřebu někde sedět v baru, jo, nebo že nemám potřebu lítat někde na diskotéce.“
(Dušan)

Konstatování, že ukončení kriminální kariéry souvisí s věkem, ovšem většinu kriminologů neuspokojí. Jak tuší Rocque³⁰⁹, více otázek jeho prostřednictvím vyvoláme, než na kolik jich poskytne odpověď. Je zřejmé, že to, co nás na vztahu mezi věkem a procesem desistence zajímá, je ve skutečnosti něco jiného. Jedná se o změny v rovině individuální či sociální, které se stárnutím bezprostředně souvisejí, respektive o mechanismy, pomocí nichž se vliv věku na chování pachatele projevuje. Největší zájem odborníků se v tomto smyslu upíná k období přechodu z pozdní adolescence do dospělosti. Právě v něm se prevalence kriminálního chování v populaci dramaticky mění. Mnoho jedinců, kteří s ním měli zkušenost během dospívání, v trestné činnosti dále nepokračuje³¹⁰. Vše tudíž nasvědčuje, že právě v této životní etapě se odehrávají zásadní změny, které o ukončení, nebo naopak pokračování kriminální kariéry mohou rozhodnout.

³⁰⁶ WARD, T., MARUNA, S. *Rehabilitation*. London: Routledge, 2007, s. 13.

³⁰⁷ MARUNA, S., LeBEL, T. P. The desistance paradigm in correctional practice: From programmes to lives. In McNEILL, F., RAYNOR, P., TROTTER, CH. (eds.) *Offender supervision. New directions in theory, research and practice*. Cullompton: Willan Publishing, 2010, s. 67.

³⁰⁸ GOTTFREDSON, M. R., HIRSCH, T. *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press, 1990, s. 141.

³⁰⁹ ROCQUE, M. *Desistance from crime. New advances in theory and research*. New York: Palgrave Macmillan, 2017, s. 122.

³¹⁰ LUSSIER, P., McCUIISH, E., CORRADO, R. R. The adolescence-adulthood transition and desistance from crime: Examining the underlying structure of desistance. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*. 2015, roč. 1, č. 2, s. 91.

Některé z nich mohou mít čistě biologický základ. Z poznatků moderní neurovědy vyplývá, že asociální chování v adolescenci souvisí do jisté míry i se zráním lidského mozku, které má přímou spojitost se schopností sebekontroly³¹¹. Podle teorie duálních systémů³¹² se jeho jednotlivé části vyvíjejí různým tempem, a to zejména srovnáme-li oblast striata a mediální či orbitální prefrontální kůry s oblastí laterální prefrontální, laterální parietální a přední cingulární kůry. Prvně jmenované části mozku, které se dotvářejí rychleji, jsou odpovědné za tendenci vyhledávat odměny a potěšení. Části druhé, jejichž vývoj trvá o několik let déle, jsou pro změnu spojené se schopností tlumit bezprostřední impulzy. Rizikové jednání některých adolescentů a jejich zjevné sklony k sociálně nežádoucím aktivitám různého typu proto můžeme chápat i jako přímý důsledek této fyziologické nerovnováhy. Mozek ještě nemají dostatečně uzpůsobený k tomu, aby dokázal v potřebné míře regulovat nutkavou touhu po nových a vzrušujících zážitcích. Zároveň platí, že proces jeho zrání bývá kompletně završen až okolo dvacátého pátého roku života. Kopíruje tím pádem věkovou křivku kriminality, neboť právě v období rané dospělosti se většina dosud problémových jedinců začíná chovat v souladu se společenskými normami³¹³.

Zajímavě vyznívají také studie, které se zaměřují na látky plnicí v centrální nervové soustavě funkci přenašečů nervových vzruchů. Jak uvádí Collins³¹⁴, o některých z nich je známo, že mají bezprostřední souvislost s agresivním nebo impulzivním chováním. Jedná se zejména o serotonin, dopamin nebo noradrenalin. Úroveň jejich hladiny v lidském organismu se během života mění. I v tomto případě se tak děje způsobem, který je v souladu s poznatkem o relativně častém výskytu asociálního chování v adolescenci, stejně jako následném upuštění od něj v období mezi dvacátým a třicátým rokem života. Snižující se sklony k násilnému jednání lze v případě mužů spojit také s postupně klesající hladinou testosteronu³¹⁵. Vztah mezi tímto hormonem a agresivitou byl prokázán řadou výzkumů³¹⁶. Pozoruhodné je přitom i zjištění, že k citelnému úbytku testosteronu dochází nejen s postupujícím

³¹¹ DONKER, A. G., BULTEN, E., THORNBERRY, T. P., MATSUDA, M. Explanations of offending. In LOEBER, R., HOEVE, M., SLOT, N. W., VAN DER LAAN (eds.) *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood. Explanation, prevention and punishment*. Farnham: Ashgate, 2012, s. 91.

³¹² SHULMAN, E. P., SMITH, A. R., SILVA, S., ICENOGLE, G., DUELL, N., CHEIN, J., STEINBERG, L. The dual system model: Review, reappraisal, and reaffirmation. *Developmental Cognitive Neuroscience*. 2016, roč. 17, s. 104.

³¹³ ROCQUE, M., WELSH, B. C. Offender rehabilitation from a maturation/biosocial perspectives. In DELISI, M., VAUGHN, M. G. (eds.) *The Routledge international handbook of biosocial criminology*. New York: Routledge/Taylor & Francis Group, 2015, s. 504.

³¹⁴ COLLINS, R. E. Onset and desistance in criminal careers. *Journal of Offender Rehabilitation*. 2004, roč. 39, č. 3, s. 4.

³¹⁵ DONKER, A. G., BULTEN, E., THORNBERRY, T. P., MATSUDA, M. Explanations of offending. In LOEBER, R., HOEVE, M., SLOT, N. W., VAN DER LAAN (eds.) *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood. Explanation, prevention and punishment*. Farnham: Ashgate, 2012, s. 91.

³¹⁶ Srov. BATRINOS, M. L. Testosterone and aggressive behavior in man. *International Journal of Endocrinology and Metabolism*. 2012, roč. 10, č. 3, s. 563–568.

věkem, ale také v reakci na určité životní změny. K nim patří zejména vstup do manželského svazku a narození vlastního potomka, respektive intenzivní rodičovská péče o něj³¹⁷. Vliv událostí, o které se primárně zajímají spíše sociologicky orientované kriminologické školy, tak může mít i nezanedbatelné biologické souvislosti.

Zrání lidského organismu v průběhu adolescence je úzce provázáno také se změnami v rovině psychologické. Jak připomínají Mulvey a kol.³¹⁸, schopnost správně interpretovat situace a řešit je vhodným a společensky akceptovatelným způsobem je do značné míry podmíněna adekvátně rozvinutými kognitivními funkcemi. S tím, jak jedinec dospívá, se postupně zvyšuje pocit odpovědnosti za vlastní chování, roste úroveň kontroly emocí a mění se i perspektiva, s níž pohlíží na okolní svět. Nejen, že ve srovnání s ranějšími životními etapami umí zvažovat více variant jednání, ale na významu nabývají otázky či hodnoty týkající se vzdálenější budoucnosti³¹⁹. Psychicky zralý jedinec tak mnohem snadněji odolá i případnému negativnímu tlaku vrstevníků, který mohl dříve ke kriminálnímu jednání vést, a důležitou se stává rovněž jeho orientace na zájmy či potřeby druhých lidí, do nichž se nově dokáže lépe vcítit³²⁰.

Naši pozornosti by neměl uniknout ani pohled současné psychologie na některé ze základních osobnostních rysů, tradičně považovaných za ukazatele zvýšeného rizika delikventního chování. Starší teorie předpokládaly, že tyto charakteristiky se utvářejí v prvních letech života a zůstávají relativně trvalé. Longitudinální výzkumy takové pojetí spíše vyvracejí³²¹. Budeme-li konkrétního jedince porovnávat s průměrnými daty pro celou populaci, nepochybně může po celý život vykazovat odlišné hodnoty na škále neuroticismu, svědomitosti, otevřenosti vůči novým zkušenostem nebo přívětivosti k druhým lidem. Na individuální úrovni a z hlediska jednotlivých etap jeho života ale často zaznamenáme podstatné změny. Typicky přitom půjde o vývoj, který je i v tomto případě v harmonii s populační křivkou kriminality. V dospělosti se obvykle zvyšuje úroveň zmíněné přívětivosti či svědomitosti, a naopak klesá míra emoční nestability.

Změn v osobních reakcích na určité podněty či situace si v rozhovorech všimli i naši klienti. Prokop kupříkladu označil svůj aktuální věk za jeden z hlavních důvodů, proč již nemá problémy s agresivním chováním. Na rozdíl od minulosti nyní cítí jistotu, že se nenechá nikým a ničím zbytečně vyprovokovat. Podobně se vyjádřil

³¹⁷ BLONINGEN, D. M. Explaining the relationship between age and crime: Contributions from the developmental literature on personality. *Clinical Psychology Review*. 2010, roč. 30, č. 1, s. 96.

³¹⁸ MULVEY, E. P., STEINBERG, L., FAGAN, J., CAUFFMAN, E., PIQUERO, A. R., CHASSIN, L., KNIGHT, G. P., BRAME, R., SCHUBERT, C. A., HECKER, T., LOSOYA, S. H. Theory and research on desistance from antisocial activity among serious adolescent offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice*. 2004, roč. 2, č. 3, s. 224.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ DONKER, A. G., BULTEN, E., THORNBERRY, T. P., MATSUDA, M. Explanations of offending. In LOEBER, R., HOEVE, M., SLOT, N. W., VAN DER LAAN (eds.) *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood. Explanation, prevention and punishment*. Farnham: Ashgate, 2012, s. 91.

³²¹ BLONINGEN, D. M. Explaining the relationship between age and crime: Contributions from the developmental literature on personality. *Clinical Psychology Review*. 2010, roč. 30, č. 1, s. 94.

také Šimon. Podle svých slov v mládí zažíval těžko popsatelný vnitřní tlak či pnutí k násilným projevům. V současnosti už k tomu nedochází.

KLIENTI

„Snažím se to všechno jako řešit slovně, ne nějak jako agresivně, což dřív se u mě takhle říct nedalo, jako že bych jako řešil něco v klidu. Byl jsem takovej mladej rapl, hloupej a puberták. A teď je to teda jiný, no. A jsem rád za toto.“ (Prokop)

„Když se na to podívám takhle jakoby zpětně, tak už vidím jakoby ty věci, který jsem třeba dělal, za který jsem byl vlastně odsouzenej a tak dále, tak že prostě už teďka takovej jakoby vnitřně nejsem, jo. Že dřív jsem prostě měl takovou tu vnitřní agresi, vnitřní prostě, já nevím, jak to říct. Prostě, že jsem prostě takovej natlakovanej, jo, vnitřně prostě nebo tak. To teďka už nemám vůbec.“ (Šimon)

Bohuslav pro změnu popisoval, jak se postupem času měnily jeho životní hodnoty. Více se začal zajímat o své blízké a jejich potřeby. I díky tomu je přesvědčen, že u něj žádný další trestný čin nebo pobyt ve vězení nehrozí. Něco takového se podle jeho názoru stává pouze lidem, kteří na rozdíl od něj dosud nedospěli.

KLIENT

„Nechtěl jsem prostě, aby už se trápili, abych prostě byl tím, kterej dělá problémy rodině. Taky jsem přemýšlel sám nad sebou, co dál do života. Je mi sedmatřicet let, nejsem už jako ňák mladej chlap, chalan, který by měl dobývat svět. Takže uvědomit si, jaký jsou vlastně priority, jak si nastavit ty životní podmínky, a prostě žít normálně řádným způsobem a zapojit se normálně do společnosti tak, abych byl prostě takový jako ostatní... Jestli někdo budu je kariéru tím, že jenom sedí (*ve vězení – pozn. autora*) a přijde na chvilku domů, a jde tam zase, tak to pro mě není žádná frajeřina... Já ze sebe nedělám nějakýho starýho dědka, ale není to pro mě prostě. Radši to přenechám mladším, hloupějším.“ (Bohuslav)

Někteří z klientů byli přesvědčeni, že pokud by se mohli vrátit do vlastní minulosti a přenést si tam svůj dnešní a mnohem vyzrálejší pohled na svět, trestné činnosti by se dokázali vyhnout.

KLIENT

„Ono to jde asi i s věkem, jo, protože to vidíte. Čím se mi to více krátí, tak si řeknete, že ten čas nepromarníte zbytečnými věcmi... Vy jdete do kopce a někdy, každý to má trošku jinak, vy jdete na ten kopec a už vidíte to tam, už vidíte na konec. A jakmile vidíte konec, tak vám začne docházet, že některé věci jsou zbytečné, protože vidíte konec. Ale to do určité, do ňáké asi čtyřicítky, to prostě tam nemáte, jo. A do třicítky vůbec ne. Tam to je moře po kolena... To je přirozené, tady tohle, jo, to je jako asi v pořádku, ale

potom, to vy víte, no. Nebo někdo to už má ve dvaceti, jo. Možná dřív. Nevím, nedokážu posoudit, jako. Možná, že kdybych některé věci věděl dříve, tak bych to, tak bych se ani nedostal do téhle situace. Šel bych úplně jiným směrem.“ (Albert)

Faktorem, který není možné v souvislosti s věkem opomenout, je postupná ztráta přirozené životní energie. Stejně jako jiné aktivity, i zločin vyžaduje určité fyzické a psychické předpoklady. O většině z nich platí, že nejvíce jimi pachatelé disponují v mládí. S ubíhajícími roky mohou naopak vnímat jako vyčerpávající i jednání, které z jejich subjektivního pohledu dříve nevyžadovalo pražádnou námahu. Výzkumy založené na rozhovorech s úspěšnými desistery staršího věku takové domněnky potvrzují. Narůstající únava v nich bývá zmiňována jako jeden z hlavních důvodů, proč se rozhodli kriminální kariéru definitivně ukončit³²². Zmožení se obvykle necítí jen trestnou činností samotnou nebo náročným životním stylem, který ji doprovázel. Stále hůře snášejí také opakované tresty, které za ni přicházejí³²³.

KLIENTI

„Už mě to stačilo. Myslím tím na obě strany, jak s trestnou činností, tak s tím důsledkem té trestné činnosti. To už je dost. Někomu to třeba nestačí, ale já jsem se toho přejedl teda jako dostatečně. Jestli to můžu tak vyjádřit. Já už nemám zájem o nějaký dobrodružství. Já jsem měl celej život dobrodružnej.“ (Dušan)

„Tak dřív člověk jezdil furt někde. Holky se oblbovaly, a jo, prostě bylo to takový, bylo to, bylo to jiný. A možná to je taky tím, že je člověk starší už... Předtím to byl takovej jakoby dlouhej mejdan. Jo, furt se někde jezdilo, furt se něco slavilo s různějma lidma... Ale jak se říká, každěj mejdan jednou skončí, ten můj skončil tím nástupem (*do výkonu trestu odnětí svobody – pozn. autora*). A teď už jako do žádnýho novýho mejdanu jít jakoby nechci ani.“ (Stanislav)

Velmi specificky se může úbytek fyzických sil projevit u pachatelů, jejichž trestná činnost souvisela s násilím. Eduard nám v rozhovorech opakovaně přiznal, že se v mládí často účastnil rvaček. Nyní už podle jeho názoru nic takového nepřipadá v úvahu, neboť se cítí starý a jeho zdravotní stav se zhoršuje. Situace, v nichž se kdysi cítil silný a neohrožený, mu tak nyní nahánějí spíše strach.

KLIENT

„Lidi provokují, problémy jsou hned. Já se tomu vyhýbám. Teď jsem už starší, nemocný. Už se tak neubráním, jako když jsem byl mladý. Byl jsem silný, a teď už jsem

---

³²² SOMMERS, I., BASKIN, D. R., FAGAN, J. Getting out of life: Crime desistance by female street offenders. *Deviant Behaviour*. 1994, roč. 15, č. 2, s. 132.

³²³ SHOVER, N. *Great pretenders. Pursuits and careers of persistent thieves*. Boulder: Westview Press, 1996, s. 137.